

МИХАЈЛО ПАНТИЋ

НОЋ У ШАХТУ

(Римејк, сећајући се Е. А. Поа)

Понешто се у том мраку ипак могло разазнати. Светла није било колико ни за онај уски процеп испод врата, јер таква нису ни шкљоцнула за мноме, ни од трачка светлеће бубе у мрклој ноћи, ни од звезде изнад начас прокинутог облака, негде у пустињи... Али су се мутни обриси свеједнако назирали, више као у неком црвенкастом одсјају старе фотолабораторије у којој се развијају негативи. Био сам један такав, сопствени негативни отисак. Полицијски службеник рекао ми је по обављеним формалностима, спроводећи ме до на крај ходника:

– Сиђи доле низ те степенице и преспавај, јутро је од вечери мудрије.

– Зашто? – питао сам, још задихан, у ствари, и даље узнемирен, после свега. Помислих да га исправим, да му кажем како је „сиђи доле” плеоназам, не може се силазити нагоре, али отђутах, био је однекуд симпатичан тај полицијот, појма немам зашто...

– Ма, слушај шта ти говорим, сиђи и не питај ништа. Ја ћу ти рећи, поштујем наређење, а и то што си старији човек, није ти место у брлогу. Све ћелије су крцате. Знаш, ми нисмо затвор, него обична станица са две притворске јединице, у њима је сада загушљивије него у аутобусу, гунгула, пријашко мој и брате по другом крају васпитне палице, људи гурају ножне палчеве једни другима у уста, овде ћеш бар бити сам, скоро па свој на своме.

Нисам имао снаге, а ни даха да било шта кажем. Он је наставио, као навијен:

– Које сте ви луде главе! Шта ту поваздан демонстрирате, као да ће се нешто тиме променити. Хоће, хоће сигурно, без дискусије, али само нагоре.

Ипак је добро што га нисам исправио, сину ми. Ево, лепо ми човек објашњава да силазимо нагоре. Он није прекидао, упорно је млео:

– Видим да си озбиљан и школован, хајде што студентарија лудује, нема паметнија посла него да мења свет, али ви, већ офуцани, код врага се ломатате по улицама. Лупате шерпама, звиждите и галамите, провоцирате и на песничаче позивате оне што им нова униформа стоји као саливена. Као да и то, веселине, нису ваша и наша деца, као да и она не траже начина да не скапају од глади. Е, то никако не могу да утувим.

Побојао сам се да је његова тирада тек увод у целину, пролегомена исцрпном предавању о узалудности револуција, али је, на срећу, гурајући ме прстом између лопатица, као пушчаним врхом, надоле, према подруму, све до овалног отвора у поду, још само промрсио:

– Ух, колико вас је. Спадох с ногу од посла, три дана се нисам изуо. Хајде, силази, ту ћеш се дозвати памети, ако је имаш. Откуд знам, можда имаш, можда немаш, није моје да о томе мислим.

Сишао сам, металним степеништем, шта сам друго могао. Над мојом главом шклопнуо је тешки метални поклопац.

И чим је поклопац шклопнуо, уронио сам у таму, густу као олово. Несвиклих очију, свеједно да ли сам жмурио или расколачено зурio у црно тесто, тонуо сам у ковитлац мисли. Нисам их обуздавао, а и чему, као да је то било коме било када успело. Мисли су једно, а такозвано ја нешто сасвим друго, мисли иду где се њима хоће, као бујица, као стихија, као сасвим произвољан, непредвидљив след слика и тек наговештених речи, нагомиланих онако како падну, записаних на искиданој, оштећеној, избледелој, аритмичној магнетофонској траци свести. Ако смо било шта, ако уопште јесмо, онда смо само то, та хрпа насумичних, неизговорених гласова и чулних утисака који никако не могу да се повежу.

Да, био сам задихан, збуњен, бесан, успаничен, исцеђен па клонут, болела су ме леђа, од ударца пендреком којим ме је неки острашћени, осокољени младац у манекенски скројеној униформи опампрчио, не обазирјући се на чињеницу да сам му могао бити отац. Ко зна, можда сам му и био! Све се то догодило два-три сата раније у гужви насталој када је колона демонстраната покушала да провали кордон, постављен дворедно, попреко булевара, попут неке с неба пале римске легије којој је пре две хиљаде и кусур година запењени *tribunus militum* дао узбуну и онда је телепортовао на новобеоградски кружни ток, између зграде архива, полицијске станице, општине и грозда солитера, камо смо као клинци, у прошлом веку, одлазили да играмо баскет или да се од наврлог,

безразложног беса шибамо са вршњацима, моткама, циглама, песницама, боксерима, чиме год. Било је то у време кад су срећну децу у ђубре бацали, а побуњени студенти – увек ти несмајни, побуњени студенти! – пуштали косе од тешке туге и жалости, и, сви одреда песници, огрезли у велтшмерцу, разносили млеко у стакленим флашама до кућних врата. Дуга колона очајника свих узраста ваљала се булеваром према старом граду, али су је на Бранковом мосту сачекала оклопљена борна кола, са воденим топовима, ма чиста идила, такоређи сонетни венац, па смо окренули натраг, не осипајући се, решени да не одустајемо, и тамо, на скверу, пред зградом општине, сукобили се са свеже свршеним дипломцима полицијске академије.

Падао је први сумрак, најпре тамножут, па сив, попут праха за тровање бубашваба. Зима се није предавала, ни ми се нисмо предавали. Из дана у дан клипсали смо одавде до тамо и натраг, као да цртамо нову градску мапу и по њој повлачимо сулуде дијагонале.

Почело је уобичајено, звиждањем, плувањем, понеком камењом, узвизима прилично инвентивног, на тренутке чак поетског садржаја, а онда је неки јуче први пут обријани дечак у нов-новцијатој униформи, из страха или услед понижености и увређености, ко би то могао знати, прекорачио овлашћења, и младу жену, која је стајала на неколико метара испред мене, из све снаге тешком палицом ошајдарио преко груди, пукла јој је дојка и пала је без свести. Наступио је ужас, стрка и паника, гурање и гажење преко телеса, макљање као у некаквом лоше изрежираном филму. У њему сам, признајем, уживао и као посматрач и као прилично агилан учесник, такозвани ја, разочарани педесетпетогодишњак који је на тренутке, о, света лудости, помислио да од сутра дан може почети с југа на север, а не са истока на запад, како су нас учили у школи, и на факултету, дабоме, знам то из прве руке. Тај кадар завршио се сузавцем и упадом полицијског појачања међу распршене демонстранте, од којих су неки, попут мене, истамбурани, лежали на асфалту, а неки хватани у неуспешном покушају бега, по хаусторима, попречним улицама и пролазима између зграда, чекајући, скутрени, да прокључали бес падне на дно шерпе. У недостатку лисица руке су нам, очигледно под утицајем генијалне кинематографије, сапињали пластичним тракама за везивање електричних и аутомобилских каблова.

И тек кад су ме угурали, на силу, мада се нисам опирао, у хол полицијске станице, видео сам колико нас заправо има. Дисали смо стиснути, везаних руку, леђа о леђа, по два ухапшеника, чекајући да се нешто деси. Мој случајни пар је заударо на зној, боље рећи на јарчевину, нисам могао да му видим лице јер смо се до-

диривали потиљцима, у полуокрету видео сам да има расечено, шиљато уво, стражари су забранили да говоримо, он се све време кесерио, оглашавајући се псећим кикотом. У том чекању, сетио сам се свих батина које сам у животу добио, што у младалачким тучама, што овде што тамо и натраг. Било их је за добар роман, у двадесет четири поглавља, почев од шамарчине коју ми је залепио такозвани отац, пролазник у животу моје мајке, када сам се као седмогодишњак упишкио на задњем седишту његовог тек купљеног руског аутомобила, преко ударца у потиљак, три године касније, баш бум-грас неочекиваног поклона стиснутом песницом којим ме је даривао пијани пандур док сам са осталим дечацима из Блока 21 крај жичане ограде гледао аутомобилске трке на ушћу, размене гимназијских крошеа у три аматерске рунде, када се заборављало ко је први почео, као да је то важно, затим поноћног ћебовања у смраду спаваонице војничке касарне на Трсату, јер сам дан раније отерао доврага десетара који се иживљавао над полуписменим војницима, онима што нити су знали којим језиком говоре нити како се зове земља којој служе, све до масовне макљаже у новобеоградској Хали спортова, када сам се нашао између две подивљале навијачке групе, спремне да одатле истог трена оду у тек започети рат...

Тада сам престао да идем на утакмице.

Али највише од свега болели су ме они невидљиви, незадати али претрпљени ударци, ударци речима и поступцима, који никада не зацељују, и тиште јаче од било које модрице, чворуге, прелома или хематома, ударци из мржње, зависти, подлости, обести или нељубави, свеједно којим редом. Ударци које примамо и задајемо целог живота, укључујући и оне незаслужене, стечене пуким рођењем, као мојим. Два бића која су ме створила нису саставила заједно више од неколико година, и разишла су се у привидној обојаној равнодушности без било каквог објашњења, да све своје касније време, па и невреме што наступи после смрти, у вечности, потроше на ирационалну повезаност. Та повезаност, која није права веза али јесте некакав суманут однос-не-однос, нема тачног имена, у њему човек није ни сам са собом ни са оним другим, кога воли кроз мржњу, јер воли мржњу, а не себе или другог, и без ње не може, њен је зависник.

Тај се претрпљени, безразложни квар, из ког сам се промолио нежељен, као узгредна грешка, ни на који начин није могао заборавити, ни отклонити. Све што је затим уследило свело се на тумарање, на ударање о зидове, на пипање у мраку, на читање поезије, на тражење онога што се не може ни достићи ни пронаћи.

Нисам знао шта би то могло бити.

Увели су ме, најзад, отеких, утрнулих ногу, у задимљену историју у којој је за столом седео средовечни човек, инспектор. Осмехнуо се на трен, помало загонетно, нисам из тог осмеха могао докучити шта му је на уму. Рекао ми је да седнем, пружио ми је парче папира, некакав формулар, и затражио од мене да га поупним. Могао сам уписати било чије име, навести било какве друге податке, датум рођења, матични број, адресу, занимање и све тако редом, могао сам да измишљам до миле воље, да себе представим као неког другог, ето дивне прилике, али чему, па сам уписао све онако како сам и чинио свих претходних година, јер сам о себи ионако увек мислио као о неком другом, неком у чијем сам се телу нашао вишом неминовношћу и са њим никако, откад се у мени упалило оно што се зове ја, не успевам да се усагласим, да разрешим урођено оштећење, дубинску заблуду, чији сам нежељени исход, хм, м-да, изрод.

Када сам завршио, инспектор, који је све време ћутке пушио, узео је формулар, прочитао га, дохватио моју десницу, притиснуо ми кажипрст о јастуче са мастилом и направио отисак у десном горњем углу. Онда је позвонио, ушао је онај симпатични полицајац и без речи ме преузео. На изласку, инспектор је ипак смрсио:

– Па, лаку ноћ, професоре. Лепо се наспавајте.

Окренуо сам се, затечен.

– Ви се мене, наравно, не сећате, али ја вас памтим сасвим добро. Предавали сте ми, откад себе. И нисте били лош предавач, али су ваш предмет укинули, тако да нисам полагао код вас. Служби су, знате, били потребне нове снаге, што пре, у њој се може и без знања о... како оно беше... да, о версификацији...

Поклопац.

У мраку, у глувој тишини, на дну шахта, чуо сам сопствено срце, мукло, туп, туп, прескок, туп, прескок, туп, туп, као на поквареном кардиограму, као у неправилној силабичко-тонској метрици. Ха, помислих, упркос збрканим мислима, дивно место за брзи преглед пређеног пута. Овде ме ниједна мачка неће прескочити, ни зец неће ту своју мајку тражити, ни нечастиви не зна за ову логу. Наиђе то одједном, та изненадна потреба да се, из неког разлога, подвуче црта, пре неког новог почетка, ако је нови почетак уопште стајао преда мном. Ни то не бих могао знати. Но, тек реда ради, не би требало одбацити ни такву, бољу могућност, упркос стеченом сазнању да су боље могућности само наша чиста тлапња, жеља прерушена у фантазију, све којешта. Ипак, долазио је нови миленијум, можда ће се месија предомислити, и огласити, можда је завршио вежбе код логопеда...

Дакле, када се све сабере, мада је у такозваном животу углавном реч о одузимању, учинио сам све што је требало да учиним,

али сам изгледа заборавио само једно, да живим. Јер да није тако, не би ме ни прогањала мисао, боље рећи осећај, да сам нешто пропустио и да стално нешто пропуштам. Цела прича је у томе, понављам се, што никако нисам могао да се сетим шта би то пропуштено могло бити, ступао сам најбољи део живота углавном читајући шта песници мисле о њему, а да нисам научио да живим. Да јесам, не бих ни био овде, у рупи, него негде далеко, рецимо, на неком грчком острву, пред морем, или на високој планини где бих могао да вичем, на сав глас, киван на космогонију, на сва свемирска тела и маглине, да псујем и да урличем, што сам по некој немуштој сили, из траљавог алибија, чинио до малочас, на улици, као и свих претходних дана, током свих тих слинавих зимских месеци, у сивој обданици и мутним вечерима, мрав међу мравима, изгубљен у нбгд-људевњаку, затурен у невремену.

Град, било који, па и овај мој, сачињен од симетричних блокова који се разликују само по бројевима, као да их је неко одозго у игри нацртао и обележио, пројектујући велики логор, лавиринт је аналогича, недокучива шума сагласја најразличитијих симбола. Давно сам то прочитао код извесног појете, али сам тек у тим зимским шетњама, пуним буботака и ћотека, по сувомразици, схватио шта је тај чова хтео да каже.

Хајде, макар толико.

На коти 55, поглед уназад. Ништа посебно, све кад треба и како налаже онај ирационални, утренирани ред, шта, уз помоћ чега и када нешто учинити, увек у прави час. Гомила предвидљивих епизода. О свему. Осим о љубави. Она никако није наилазила, ни са једне стране, текао је милијарду пута репризирани праволинијски низ: детињство, школа, емоционална хаварија, па у кратком року брза смрт оних који су ме из нехата зачели, сналажење и продевање да се некако заврши факултет, потом морбидна војска, дисертација о уводу у целину, са посебним освртом на слабост деветог слога у лирском једанаестерцу, први брак, други брак, оба бездетна, трећа пропала дуга веза, катрени и поеме, клипсање у ноћи, сећање на рат, предосећање рата, прави рат, епика, послерат... Салдо нула, смисао нула, јасни разлози нула, љубав – апсолутна нула, минус 273, хибернирано стање којем ниједно мишљење не може помоћи. И све то под сталним притиском идиотске, безразложне одговорности, за све што постоји под облацима, мада ме ни небеса нису остављала спокојним, и њима сам на неки начин био дужан. Оне одговорности, желим да будем јасан, мада сам збркан, због тога што ће сутра ујутру сванути, са истока, а увече ће, како за сада стоје ствари, са запада дошепесати мрак, пре оне коначне ноћи, налик овој, у шахту, на дну новобеоградске пећине,

две метро станице до уласка у пакао, поздравио ме Данте, сви хендекасилабаци и сви грешници њиме опевани.

Било би боље, сигуран сам у то, измислити сопствени живот, барем оним његовим непостојећим, бољим делом, али на основу чега бих то могао учинити, стварно не знам – опет то не знам! – нити знам ко би то могао знати. Јер, ако немам ма чега важног и драгог да се сећам, све саме трице, прах и пиљевина, онда немам одакле ни да измишљам, ништа ми не пада с неба, осим пендрека по грбачи, из руке набилдованог, шупљоглавог мамлаза, са свим петицама и похвалама интернатског и школског одбора. Али опет, без освртања, све је бесмислено. Мислим, ионако је бесмислено, али је без гледања унатраг и унапред још бесмисленије, нема садашњости.

Садашњост је ноћ у шахту.

Пипао сам по мраку, покушавајући да се обазрем. Храпави зидови, суви. Дотичући их, стопу по стопу, покушавао сам да утврдим величину просторије. Кад сам стигао до првог угла, скренуо сам лево, и после два корака ударио главом о металну шипку. Срећа што сам ишао полако, није ме заболело, али је то био довољан знак упозорења да postanем још опрезнији. Врховима прстију постепено сам, наслепо, створио представу о великој скаламерији, са мноштвом цеви. Једна од њих била је топла, остале хладне, па сам, опрезно прелазећи длановима по млакој површи, мало-помало обгрлио велики kotaо, као да грлим неко велико дебло, рецимо онај храст надомак Дунава, поред државне палате, куда сам, према храсту, а не према палати, одлазио повремено, као према мом личном светилишту... Ха, знам, рекох себи, ово мора да је подстаница котларнице, ни налик брлогу у којем се обесила она руска песникиња, али ипак котларница, зато је овде тако суво, мало загушљиво, али и то се да поднети, прегураћемо некако до јутра, јутро је од вечери мудрије, рече униформисани мудрослов, нбгд-сенека пред пензијом, исписник мој. Већ до малаксалости уморан, што се може сматрати колико физичким толико и карактерним својством, приспевши до наредног угла, у ком се налазила сваљена гомила вуне за изолацију – као створена за пацовско легло, ког, уфао сам се, из бојазни да ми накот не изгризе уши, ваљда нема, мада влажне њушке и псоглави стигну свуда – сео сам, подупро леђима зид и склопио очи...

...И онда сам умотрио ту слабу, црвенкасту светлост, не знам откуда је допирала, као да је исијавала одасвуд, из металне скаламерије, са степеништа, из пода, са таванице... врло слаба, али постојана светлост, у којој сам видео себе у негативу, на рендгенском снимку, испод оловне плоче. Потом се из скаламерије зачуо глас, далек али разговетан, као да долази из девете собе:

– Шта, мислио си да те овде нећу пронаћи?

Хтео сам нешто да кажем, али нисам знао – постајем досадан и себи са тим „нисам знао” – шта би то могло бити. Искидане, неизговорене речи муњевито су пролазиле бесконачном, струњеном траком моје свести, и све што сам успео да изговорим из сувог грла више је наликовало на издах него на чисту реч:

– Ххуууууууууу...

– Ћутиш, ха? Паметан си ти, нема шта, профо, као да тебе а не мене боли уво, знаш да ништа од тога што би можда и рекао неће бити узето у обзир. Хтео сам само да те обавестим да не журиш са завршним рачуном, још ћеш се ти надобијати батина, напуњавати формулара, начитати елегија и наподметати леђа...

...Пренуо сам се, удрвењен, бол испод десне лопатице није престајао. Тама је опет била стиснута, као црна коцка, и одједном ми је постало неиздрживо хладно, сигурно не од тога што сам спавао непокривен или због тога што је најхладније пред зору. Страх, нагло нарасли страх, злехуди осећај да сам жив сахрањен и заборавањен, учинио је да пожелим да вичем, најјаче што могу. И баш када сам отворио уста, слеђеног даха, зачуо сам како неко смиче поклопац понад моје главе. У одаји се најпре промолио спасоносни зрак дневне светлости, а одмах за њим се над отвор наднео онај однекуд ми симпатичан, благоглагољиви полицијот од прошле вечери, и мрзовољно, али довољно одлучно рекао:

– Хрчеш, а!? Па да, неко руши државу и излежава се, а неко је штити и три дана се не изува. Вајни си ми ти професор, цаба си толике школе изучио, изем ти знање, памет и луда глава не иду заједно. Хајде, излази, и правац марш кући. Судови су претрпани, и затвори су препуни, ко би вас све пописао, а камоли осудио. Нема онолико затвора колико их је заиста потребно, ни цео блок 21 не би био довољан. Севај!

Успео сам се степеницама, с напором, али однекуд лак, прошао ходником, дугим као хексаметар, из бочних канцеларија чуле су се мелодије полицијских токи-вокија, и понеки неразговетни глас. Нико ме није заустављао. Напољу је био млад дан, пун свежег ваздуха. И биле су пуне улице, као да је неки празник, или пасји понедељак. Цезура у времену.

На уласку у мој квартал, стотинак метара од полицијске станице, сачекало ме је пролеће. Још ћу се, знам, напимати дегенека и начитати поезије. И још ћу силазити нагоре. И знам, однекуд, да ће падати тешке, воландовске кише. Помешане са бомбама, скотним од смрти. Нова представа, звана боља могућност, коначно је могла да почне, јер су се, офуцано речено, стекли сви услови за њу. Како на небу, тако и на земљи.

И под земљом, у шахту, амин.